

ՆԵՐԱՄ ՈՒԹՅՈՒՆ

Ժողովրդական բանահյուսությունը ժողովրդի պատմության, նրա ասորումների արագացումն է:

Բացառություն չի կազմում նորնախնդանցիների բանահյուսությունը, որն ըստևեղծվել է դարերի ընթացքում, պատմություն դանադան շրջաններում:

Նոր նախնական բաղադր է Չալթր, Թուրի, Սուլթան Սալա, Մեծ Սալա և Նիս-վիթա դուռերը հիմնեցին Ղրիմից 1778 թ. բռնի տեղահան արված հայերը 1780 թ.:

Այլ օրվանից սկսում է նոր նախնական պատմությունը և նրա ուղեկից ժողովրդական բանահյուսությունը: Սակայն չպետք է մոռանալ, որ Ղրիմի հայերը Դոնի ափերը եկան ուրույն մշակույթով, հեռները բերին մեծ բանակով արժեքավոր և ղեկավարող ձեռնորդեր, ղեկավարվածական մեծ արժեք ունեցող պատերազմներ, դանադան իրեր, խաչքարեր և ժողովրդական բանահյուսություն՝ երգեր, ավետիսներ, տարեր, վիճակներ, անուկներ, աղոթքներ և այլն: Այդ երգերի մեծ մասը, ունենալով խաչքար ղեկավարվածական արժեք, մինչև այսօր էլ պահպանում է իր համայնը:

Նոր նախնական հայերը բնիկ Ղրիմիցիներ չեն, նրանք ժամանակին ղաղթել են Հայաստանից և հայկական գաղթավայրերից:

Հայերը Ղրիմում ունեցել են ճոխ ժողովրդական բանահյուսություն, որի մի մասը մոռացված է և մի մասը բերված նոր նախնական: Բնակություն հաստատելով և ապրելով նոր նախնականում, հաշիբն ալտուղ ևս ժամանակի ընթացքում ստեղծում են իրենց ուրույն բանահյուսությունը:

Պատմական հանդամանքների բերումով իսկ նոր նախնական հայությունը ցրված էր Հյուսիսային Կովկասում, բայց բոլոր այդ վայրերի հայերը մշակույթի ամուրթներով կապված էին իրենց մայրաքաղաք

Նոր նախնական հետ: Հարսանիքների և խնջույքների ժամանակ ամենուրեք հնչում էին նախնականցիների «Աղբռնանք», «Հայկանուշի երգը», «Խարիբ Մելքոն» և շատ ուրիշ երգեր:

* * *

Նոր նախնական ժողովրդական բանահյուսությունն նյութերի հավաքումը դրադվել ենք դեռևս 1900-ական թվականներից: 1910 թ. մեր հավաքած ժողովրդական բանահյուսության նյութերի ժողովածուն ուղարկեցինք հանդուցյալ Երվանդ Լալայունին, «Աղագրական հանդես»-ում տպագրելու համար:

«Աղագրական հանդեսի» 20-րդ դրբում (1910 թ.) լույս տեսավ մեր ժողովածուի մի փոքրիկ մասը՝ «Ավետիսները», մնացած մասերը մնացին անտիպ:

Դժվարին պայմաններում մենք սկսեցինք նորից հավաքել ժողովրդական բանահյուսության մնացորդները: Գիտցողներ չըկային, շատ բան մոռացվել էր: Մի տարեկող դասնք ձեռնուն ուսուցիչ Մ. Չուբարյանի մոտ, որը մոցրինք այս ժողովածուի մեջ: Աղոթքների մի շնչին մասը հաջողվեց սաանալ դուրդացի պատմվելից, հերիտթներ կամ մասալներ տոտմողներ չղաանք: Մեր մանկության օրերում դուռերում կային հայտնի «մասալ ասողներ»: Թուրի դուռում որդես մասալ ասողներ հայտնի էին Մատոռին Օվետիմը և Կուլին Նիկողոսը, որոնք լինելով անբաժան ընկերներ, միշտ միասին էին գալիս հրավիրված աները և փոխափոխ պատմում իրենց ղիտցած հերիտթները:

1912 թ. պատերազմի ժամանակ, ոմրտկոծության հեռաներով Ռոստովում ոչնչացավ նաև այդ նյութերի ձեռագիր օրինակը: Լեռագալում մեր պրպտումները՝ և. Լալայանի արխիվներից գտնելու նոր նախնական բանահյուսության մեր անտիպ հավաքածուն, արդյունք չտվեցին:

Հերթաթիւներէ նյութը առնւում էր մի կողմից քաջայորտի. նրանց գեղեցիկ աղ- ջիկներէ. խելոք և խորամանկ իռաւունքի (խեղկատակներէ), անխելք պաշտական- ներէ, վեղիւրներէ, խոճանների (վաճառական- ներէ) և մյուս կողմից միշտ կեղեքվող և տուժող հասարակ ժողովրդի փոխհարաբե- րութիւնների նետ: Հոջան միշտ անցնում էր հասարակ մարդկանց կողմը և զսնազան խորամանկութիւններով նպաստում նրանց գործի հաղթանակին:

Մասալ ասողները երբեմն հավաքւում էին զանազան գյուղերից և մրցում իրար հետ: Նախիջեանում և գյուղերում կային գու- սաններ, ինչպէս տեղացիք անվանում էին՝ շառխլիմներ, աշխնքն շառխլի (սաղի) վը- րա նվաղողներ և երգողներ:

Նախիջեանում շատ հայտնի է եղել Ա- դաբալին, որի մեծ ժողովրդականութիւն ունեցող «Սամալարը պատվական է» երգը տպագրված է հայոց երգարաններում և մինչև օրս էլ երգվում է: Ադաբալին մեռել է անց- յալ դարի 80-ական թվականներին:

Գյուղում մինչև անցյալ դարի վերջերը հայտնի էր նիսովիթացի Պապին, Յանթայի Արուսիկան, որը շատին ձեռքը ման էր գա- լիս գյուղերը, նվազում ու երգում էր հորի- նած երգերը: Նրա երգերից հայտնի էին «Մեր խոռոզը, մեր շոփ-լուկին վրան» և «Ա- խային Սանիկը», որոնց բովանդակությու- նը հաջողվեց վերականգնել: Մեկ հասել են նրա երգերից «Գեղացոց բեֆ» և «Ձեր ալ- տարը իլինդ պուլիս: Եղել է և մի այլ տա- վանդավոր դուստն, որը զբաղվելով առե- արով, ապրել է Կուրանի Սաարո-Շչերի- նովոկայա ստանիցայում: Դա Սարգիս դու- սանն է: Յալոր նրա դործերից մեկ հասել է միայն մի բանի բառային:

Քեյի դասին խորիւ Սարգիս,
Վեց մանկանց սամալար ունիս,
Բային հալվայով շոյ քրիմիս,
Ողլուշախից պետը, թեմիդ:

Գիտցողները պատմում էին, որ Սար- գիսը իր երգերը գրել է կաշեկաղմ տետրակ- ների մեջ: Նրա ապրած ստանիցայի մաս մեծ կալված է ունեցել Պետերբուրգում ապ- րող հայ պեկերալ նադարովը: Վերջինս շատ է սիրել Սարգիս երգերը և միշտ հրավիրել է իր տանը երգելու ու նվաղելու Սարգիսն

ունեցել է այդ գեներալին նվիրված մի շարք երգեր: Մեկ հասել է այս հատվածը.

Մեր նազարը շրջիակը զարար,

Օշխարը գաջեր հազար-հազար,

Դաւարը գաջեր հազար-հազար,

Ստազը կուկար հազար-հազար,

Համա մեկ օր գրին նազար,

Բաշլայից սազգիլ զավար, օշխար,

Սիշտ անգաթար, ամեն օր հազար

Խեղճ նազարը գաներ մեծ զարար:

Այս տեղեկութիւնները մեզ հայտնել է Կատարինե Միլթոնյանը: Մեծ Սալա գյու- ղում ևս կար մի շատ ընդունակ շառխլի- բանաստեղծ, որ նվազում էր սազի վրա և մեծ խաղողութեամբ շարագրում երգիծական ոտանավորներ: Դա Կարապետ Երկանյանն էր, որ երիտասարդ հասակում մեռավ առա- ջին համաշխարհային պատերազմի տարի- ներին: Նա ևս ունեցել է իր երգերի ժողովա- ծուն, որը հաջողվեց մեզ գտնել: Մենք մեջ ենք բերում սույն ժողովածուի մեջ նրա մի երգիծանքի վեց տողը:

Այսպիսով՝ Նոր Նախիջեանի բանահյու- սութեան այս ժողովածուի մեջ մանում են անցյալում մեր հավաքած նյութերի փրկ- ված մասը, «Աղագրական հանդեսում» տպագրված ավերակները և վերջին շրջա- նում հավաքած բեկորները:

Դիտենք, որ թերի է մեր գործը, բայց այսօրվա պայմաններում ավելին կատա- րելը անկարելի էր:

Մենք գեո հուսով ենք, որ Նր. Լալայա- նին մեր ուղարկած ձեռագիր տմրդչական հավաքածուն մի օր կդառնա Այն ժամանակ շատ մոռացված և անհետացած նյութեր կը- փրկվեն կորստից:

Ժողովածուի բանահյուսական նյութե- րի հավաքման գործում ինձ նպաստել են պատվիկ Սառս Խասապլանը, Օհան Բու- գայանը, Դեռոյ Զայաշյանը, Միքայել Ա- թայանը և Մկրտիչ Լյուկսյանը:

Գործի հրատարակութեան մեծ աջակ- ցութիւն են ցայց տվել ակադեմիկոս Աշ. Հովհաննիսյանը, մեր հայրենակից, ժողո- վրդական նկարիչ Մարաբիրոս Սարյանը, պրոֆ. Բ. Առարկյանը, խմբագիրներ՝ Ա. Նադիրյանը և Ա. Հովակիմյանը, որոնց բո- լորին հայտնում եմ երախտագիտական բո- ղացումով լցված իմ խորին շնորհակալու- թիւնը: